

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ІННОВАЦІЙНОГО ДОСВІДУ ЕКОНОМІЧНО РОЗВИНУТИХ КРАЇН В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Калачевська Л.І., к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Проаналізовані сучасні тенденції соціально-економічного розвитку сільських територій України у порівнянні із інноваційним досвідом економічно розвинених країн, визначено напрямки вирішення проблемних питань розвитку сільських територій.

Modern tendencies of social-economic development of Ukrainian rural territories in comparison with innovative experience of economically developed countries were analyzed, directions of solving the problem issues concerning rural territories development were determined.

Постановка проблеми. Протягом останніх двох десятиліть з боку держави не було вжито необхідних заходів для підтримки чи стимулювання розвитку сільських територій України. Водночас, як якість життя населення, рівень економічної ефективності сільського господарства та забезпеченість об'єктами інфраструктури сільських територій навіть наймолодших країн-членів Європейського Союзу стабільно зростає тривалий час, в Україні ситуація є кардинально протилежною: рівень життя сільського населення знижується, посилюються тенденції деградації та вимирання сіл, спричинені демографічним відтоком, тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї тематики підтверджує актуальність проблем, існуючих на сільських територіях України. Вагомий внесок у їх дослідження внесли такі вітчизняні вчені, як П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин, А.М. Третяк, К.І. Якуба, О.П. Славкова, Х.М. Притула, В.Є. Крупін та інші. Заслужують на увагу праці зарубіжних вчених, таких як Т. Глаубена, А. Маршала, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта.

Постановка завдання. Вивчення сучасного соціально-економічного стану розвитку сільських територій України та визначення напрямків вирішення проблем з урахуванням інноваційного досвіду економічно розвинених країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Станом на 1 січня 2010 р. частка сільських жителів у загальній кількості наявного населення України становила 31,4 %. Загальнонаціональна тенденція до скорочення чисельності населення притаманна як міським, так і сільським поселенням (рис. 1) [1].

Так, у 2010 р. загальне скорочення чисельності населення країни відбулося, насамперед, унаслідок скорочення сільського населення. Його частка у загальному скороченні чисельності населення становила 60,2%, аналогічна ситуація спостерігається протягом всього минулого десятиріччя. Лише в Закарпатській області другий рік поспіль відбувається приріст чисельності сільського населення. Аналізуючи віковий склад, необхідно зазначити, що більше половини (55,8% на 1 січня 2009 р.) сільського населення країни знаходяться у працездатному віці, а частка працюючих у сільському господарстві

ві становить 15,8%. Проте тенденція зменшення частки зайнятого населення у цьому секторі економіки притаманна як європейським країнам, так і нашій державі: порівняно з 2005 р. вона зменшилась на 3,6% [1,5] .

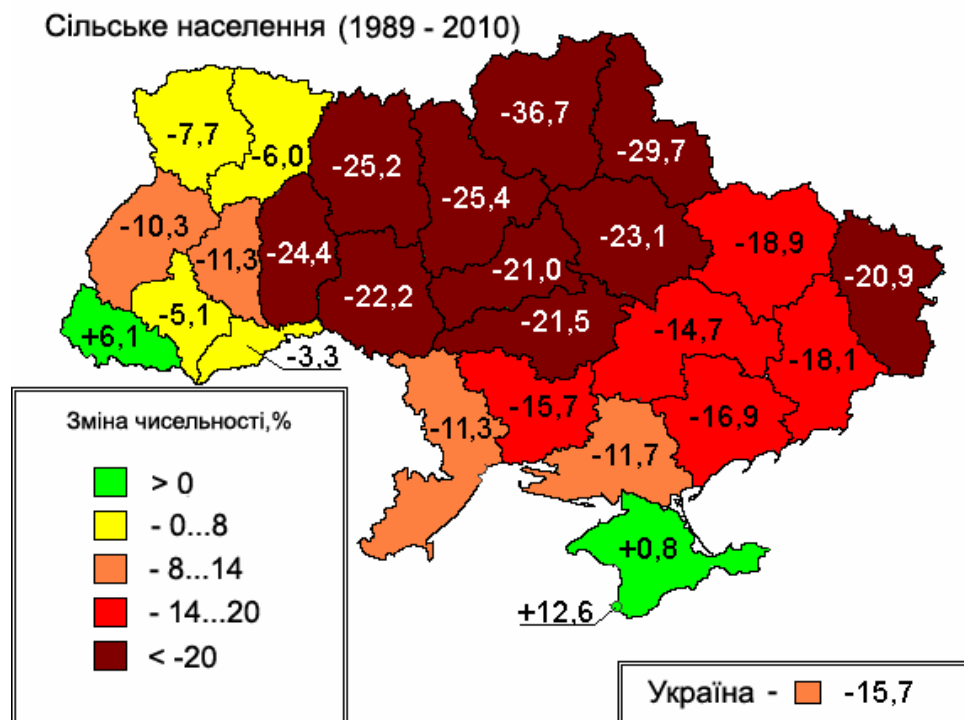

Рис. 1. Зміна чисельності сільського населення України [1]

Скорочення сільської частини населення за рахунок високого рівня смертності, який значно перевищує рівень народжуваності, призводить до збільшення демографічного навантаження в сільській місцевості. Це посилює ресурсні потреби для вирішення економічних та соціальних проблем, пов'язаних із соціальним забезпеченням непрацездатної частини населення та є додатковим тягарем для бюджетів сільських районів. До процесу скорочення чисельності сільського населення додається також міграційний рух: внутрішньорегіональний, міжрегіональний та міждержавний, який є достатньо точним індикатором економічного і соціального становища. Внутрішньодержавна та міждержавна міграція сільського населення змінює кількісні та якісні його характеристики, посилює непривабливість проживання (особливо для молоді) на сільських територіях. Зазначені негативні демографічні і міграційні явища також є наслідком деградації соціальної інфраструктури села, яка за останні роки також не отримувала необхідних економічних умов для розвитку через скорочення робочих місць у сільськогосподарському виробництві та інших сферах діяльності. У процесі реструктуризації сільгосп-підприємств вони передають об'єкти соціальної інфраструктури на баланс сільських рад, які забезпечують мізерне їх фінансування. Це зумовлює значний занепад соціальної інфраструктури сільських територій, що, у свою чергу, впливає на демографічну ситуацію.

Про низький рівень життя сільських мешканців України свідчить передусім частка населення із середньодушовими місячними загальними дохода-

ми нижче прожиткового мінімуму. Якщо загалом по Україні у 2010 р. вона становила 21,8% [2], то у сільській місцевості – 27%, водночас, ведення сільського господарства на присадибних ділянках для 55% сільського населення стало основним джерелом доходу. Частка доходів від особистого підсобного господарства та від самозаготівель становила 22% сукупних ресурсів сільських домогосподарств. Показник частки витрат на харчування у загальній структурі витрат населення є досить поширеним показником у дослідженнях проблем якісного рівня життя в країні та бідності. Скорочення реальних доходів населення вплинуло на зміни у структурі його сукупних витрат – збільшилася частка витрат, що спрямовується на харчування. Сільські домогосподарства спрямовували на цю статтю більшу частину сукупних витрат, ніж міські (відповідно, 58% проти 51,8%) і це при тому, що пороговим значенням цього показника вважається 60%. Для порівняння, у країнах ЄС питома вага витрат на харчування у загальних витратах домогосподарств знаходиться в межах 10-25%. Вражаючим є той факт, що станом на кінець 2008 рік 38% населення, що приживає у сільській місцевості, знаходиться поза межею бідності [2].

Основним видом економічної діяльності на сільських територіях України є сільське господарство, у якому зайнято більшість селян. У 2010р. частка сільського господарства (включаючи мисливство та лісове господарство) у загальному обсязі валової доданої вартості всіх галузей економіки склала 8,2%, а обсяг сільгоспвиробництва у фактичних цінах становив 184,9 млрд.грн., проте загалом ситуація залишається вкрай незадовільною [3]. Зокрема середньорічна заробітна плата у сільському господарстві є найнижчою серед галузей економіки й становила у 2010 році 1430 грн. І хоча останніми роками заробітна плата в цьому секторі зростає швидшими темпами, ніж її величина в середньому по економіці країни (у 2000 р. її рівень становив 48,3 % від рівня середньомісячної заробітної плати в економіці країни загалом, у 2008 р. – 59,6% відповідно), проте такої динаміки недостатньо, щоби зрівнятися з нею. Таку ситуацію пояснюють зміною структури витрат на виробництво сільськогосподарської продукції. Зростання вартості продукції і послуг, які використовують у виробництві сільськогосподарської продукції, компенсувалося заниженою оплатою праці в галузі.

Незавершеність земельної реформи, відсутність кадастру землі, незадовільний фінансовий стан підприємств, відсутність повноцінної державної підтримки тощо зумовлює скорочення обсягів виробництва і піддає загрозі продовольчу безпеку країни: результатом є дефіцит цукру, нарощування обсягів імпорту молочної продукції з Білорусі, картоплі з Єгипту тощо. І це незважаючи на те, що Україна володіє унікальними чорноземами і є найбільш розораною країною в Європі: на одну особу припадає 0,89 га сільськогосподарських угідь і 0,69 га орних земель (у країнах Європи ці показники становлять, відповідно, 0,37 га і 0,21 га).

Завдяки своєму величезному природно-ресурсному потенціалу, Україна перманентно може гарантувати високий рівень продовольчої безпеки і позиціонувати себе як експортно-орієнтована сільськогосподарська країна. В

умовах зростаючого попиту на продовольство у світі саме агропромисловий комплекс є важливішим, а ніж запаси нафти і газу, оскільки ресурси сільськогосподарства є відновлюваними. Тим паче, стала стійкою тенденція до зростання цін на сільськогосподарську продукцію. Найбільш наочним у 2009 р. стало зростання ціни на цукор, який ввійшов у трійку лідерів за ростом цін серед 36 сировинних товарів, досягнувши свого максимуму з 1990 р. Україна, нарівні з Бразилією і Канадою, виробляє в середньому 3 % від світового об'єму зернових; посідає четверте місце в світі за виробництвом картоплі. Згідно з даними ООН, у 2008 р. за виробництвом картоплі Україна випередила США, Німеччину, Польщу і навіть Білорусь. У цьому секторі аграрної індустрії Україна поступається лише Китаю, Російській Федерації та Індії. Більше ніж за тридцятьма видами сільськогосподарської продукції країна входить до першої десятки за об'ємом їх виробництва у світі (таблиця 1).

Таблиця 1

**Частка сільського господарства України в світових обсягах
виробництва, 2010 р. [4]**

Продукти	%
Зерно	1,8
Цукровий буряк	0,7
Олійні культури	5,2
Картопля	2,6
М'ясо	2,3
Молоко	1,7
Яйця	1,4
Овочі	1,0

Проте, згідно з дослідженнями Світового банку, сільське господарство України не реалізовує свого виробничого потенціалу, виробляючи лише 22 % від можливих обсягів продукції. Сучасний стан державного регулювання розвитку сільських територій і, відповідно, сільського господарства України є незадовільним. На сьогодні конкурентоспроможність національної сільськогосподарської продукції досягається здебільшого лише внаслідок дешевої робочої сили і нещадної експлуатації землі, що не може тривати й надалі. Якщо у розвинених країнах світу питома вага витрат на оплату праці, віднесених на собівартість виробництва сільськогосподарської продукції досягає 45-50 %, то в Україні у 2009 р. цей показник становив 21,6 % (загалом по всіх галузях економіки – 51 %).

З міркувань продовольчої безпеки, загрози надлишкової міграції сільського населення в міста і за кордон, розвинені країни світу активно підтримують аграрний сектор. Величина такої підтримки через державні субсидії досягає в США 21 % від вартості сільськогосподарської продукції, у країнах ЄС – у середньому 50 %, у Швейцарії – 82 % [6]. Не менш важливими є і інноваційні програми розвитку сільських територій, які розробляються і реалізуються на державному рівні. Їх дія надає можливості розвитку окремих регіонів з урахуванням місцевих особливостей і сильних сторін. Україна ж вирізняється низьким рівнем підтримки сільського господарства: станом на

2009 вона становила 0,3 % ВВП. При цьому відбувається витрачання навіть цих коштів через диспаритет цін на продукцію промисловості, що споживається у сільському господарстві, та цін на сільськогосподарську продукцію. Система державної підтримки характеризується розпорошеністю, недосконалістю і непрозорістю форм та механізмів надання підтримки. Підтримку надають переважно сільськогосподарським підприємствам, а фермерські та особисті селянські господарства (доля яких у загальній структурі діючих сільськогосподарських підприємств становить у 2010 р. 73,9%) такої підтримки практично не отримують [3]. При цьому 50 % продукції рослинництва і 60 % продукції тваринництва в Україні виробляється саме в таких господарствах, які перебувають у власності населення.

Висновки. Відповідно, першочерговими заходами, покликаними забезпечити сталий розвиток сільських територій, повинні бути:

- формування ефективної та прозорої системи державної підтримки сільського господарства, та розмежування її із заходами, направленими на розвиток сільських територій України;
- розробка окремих програм розвитку сільських територій з несприятливими для аграрного виробництва кліматичними умовами;
- спрямування державної підтримки сільських територій на підвищення рівня її облаштування як сфери життя, діяльності та побуту селян;
- створення пільгових умов для розвитку альтернативних видів підприємницької діяльності на сільських територіях;
- гарантування рівних умов підтримки всіх сільськогосподарських виробників незалежно від їхніх видів, типів, розмірів, форм власності та господарювання;
- здійснення системного прогнозування кон'юнктури світового аграрного ринку на середньо- і довготермінову перспективу;
- створення реально діючої мережі державних дорадчих служб з метою фахової інформаційної підтримки органів місцевого самоврядування та сільського населення;
- залучення інноваційних технологій в аграрне виробництво з метою підвищення його продуктивності;
- стимулювання експорту сільськогосподарської продукції завдяки товарам з високим ступенем оброблення;
- створення сприятливого інвестиційного клімату.

Література:

1. Населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Населення_України#. – Заголовок з екрану.
2. Крисанов Д. Ф. Бідність сільського населення: тенденції, виміри та інструменти зменшення і подолання/ Д.Ф. Крисанов, Л.О. Удова [Електронний ресурс] // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Сер. «Фінанси і кредит» / Сумський НАУ. – 2010. – №1. – Режим доступу: <http://www.sau.sumy.ua>. – Заголовок з екрану.
3. Сільське господарство України у 2010 році (інформація державного комітету статистики України) [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/sg/dop/dsg_2010.zip. – Заголовок з екрану.

4. FAO statistical yearbook 2010 (інформація Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО)) [Електронний ресурс] / Продовольча і сільськогосподарська організація ООН. – Режим доступу: <http://www.fao.org/economic/ess/ess-publications/ess-yearbook/ess-yearbook2010/en/>. – Заголовок з екрану.

5. Левчук Ю. С. Сучасний стан, тенденції і структура зайнятості сільського населення / Ю.С. Левчук. // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – №2 (10). – С. 89-95.

6. Притула Х. М. Сучасні тенденції розвитку сільських територій України та економічно розвинених країн: порівняльний аналіз / Х. М. Притула, В. Є. Крупін. // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2010. – Вип.20.11. – С. 335-345.

УДК 338.436:633.63:664.121

ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ВІДНОСИН У ПІДПРИЄМСТВАХ БУРЯКОЦУКРОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

Калініченко О.В., ст. викладач, Плотник О.Д., к.е.н.

Полтавська державна аграрна академія

Розглянуто проблему ефективності функціонування бурякоцукрового підкомплексу агропромислового комплексу. Розкрито теоретичні та методичні основи розвитку бурякоцукрового підкомплексу. Досліджуються шляхи підвищення ефективності функціонування підприємств бурякоцукрового підкомплексу Полтавської області на основі удосконалення інтеграційних відносин між сільськогосподарськими підприємствами і цукровими заводами.

The problem of efficiency of functioning sugar-beet is considered under to the complex of agroindustrial complex. Theoretical and methodical bases of development of subcomplex are exposed. The ways of increase of efficiency of functioning of enterprises of sugar-beet subcomplex of the Poltava region are investigated on the basis of improvement of integration relations between agricultural enterprises and sugar-houses.

Постановка проблеми. Бурякоцукрове виробництво України є однією з пріоритетних галузей національної економіки, яке спрямоване на забезпечення продовольчої безпеки держави. Природно-кліматичні та ґрунтові умови в цілому сприяють отриманню високих врожаїв цукрових буряків, що поряд з географічними, транспортними та соціальними чинниками забезпечує оптимальне розміщення та розвиток підприємств бурякоцукрового підкомплексу. Україна донедавна входила до першої десятки країн – найбільших виробників цукрових буряків та цукру. У 1991 р. виробництво цукрових буряків з розрахунку на душу населення в Україні становило 853 кг, у Франції – 563, Німеччині – 382, США – 100 кг. Серед країн Європи Україна посідала перше місце за виробництвом цукру і поставляла його на експорт понад 3,5 млн. т, а на внутрішній ринок – до 2,5 млн. т.

У 1991 р. бурякоцукровий підкомплекс України об'єднував 192 цукрових заводи (які здатні за сезон переробити понад 50 млн. т цукрових буряків), 5 рафінадних, 135 насінницьких господарств, 4 насіннєві заводи, понад 8 тис. колективних господарств, які вирощували цукрові буряки, 10 кар'єрів з видобування вапняку, 12 машинобудівних і ремонтних заводів,